

ORYANTALİZM ÜZERİNE ANTROPOLOJİK TARTIŞMALAR*

*Mehmet Şükrü NAR***

ÖZET

Temel anlamda oryantalizm, Doğu ve Uzakdoğu ülkelerin inanışlarını, dilini, tarihini ve uygarlıklarını inceleyen bir anlayıştır. Sömürgecilik ve oryantalizmin temeli, aslında Doğu-Batı karşıtlığının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü Batının geçmişte olduğu gibi bugünde mücadele ve temel ilgi alanı Doğu toplumlarıdır. Özellikle antropoloji tarafından yapılan kültür analizlerinin, toplumları anlama ya da tanıma amaçlı yapılmasından ziyade, onları belli bir zaman ya da gelişim çizgisi içinde sınıflandırılarak ideolojik bir yaklaşım getirdiği yönünde genel bir eğilim vardır. Bu konuda postmodern antropologlar, modern antropolojinin etnografik yöntemlerle toplumlar hakkında bilgi toplamasını sorgulamakta, şüpheli davranmakta ve buna karşı alternatif çözümler öne sürmektedir. Bu kapsamda antropolojik söylemler içinde, yazınsal metinlerle ilişki kurulmakta ve buradan toplumu ilgilendiren kültürel kodlar çıkarılmaktadır. Postmodern antropologlar, diğer kültürler üzerine yapılan etnografik çalışmaların nesnel olamayacağını, bir şekilde antropologların kendi öznel düşüncelerinin de araştırma içinde yer alacağı eleştirisinde bulunurlar. Bu anlayış içinde antropolojinin, sömürge sistemi tarafından temsil edilen iktidar yapısının sürdürülmesine dolaylı olarak da olsa destek verdiği belirtilir. Oysaki günümüzde pek çok antropolog, küresel kültürün yozlaştırdığı yerel kültürlerle destek vermekte ve onların mücadele alanını genişletmektedir. Bu toplumluklara yönelik birçok yardım programında (sağlık, üretim, gıda, aile...) antropologlar, yerel kültür ile batılı idareciler arasında bir köprü görevi görmekte ve amaca kısa sürede ulaşmada önemli rol oynamaktadır.

Söz konusu çalışmada, geçmiş ve günümüz oryantalizm anlayışı ve bu anlayıştan ortaya çıkan kavramlardan hareket edilerek, oryantalizm ile antropoloji arasındaki ilişkiler bütünü irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Antropoloji, Ortadoğu, Kültür, Sömürgecilik, Emperyalizm.

ANTHROPOLOGICAL DISCUSSIONS ON ORIENTALISM

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, E-mail: mehmett.sukru@gmail.com

ABSTRACT

In general terms orientalism is a conception which studies believes, language, history and civilizations of Eastern and Far Eastern countries. The base of colonialism and orientalism in fact has appeared as a result of the controversy between the East and the West. Because the struggle and basic field of interest of the West is Eastern civilizations as it was in the past. There has been a tendency of the cultural analysis especially done by anthropology towards bringing an ideological approach by classifying communities in a time or development line instead of trying to understand or know them better. About this topic postmodern anthropologists have questioned the fact that modern anthropology gets information about communities by using ethnographic methods, acted suspiciously and proposed alternative solutions against this. Within this respect among anthropological discourses, a connection is made between written texts and then cultural codes regarding that community are brought out from this. Postmodern anthropologists criticize that ethnographic studies on other communities can not be objective and subjective ideas of anthropologists take place in the studies in a way. Within this respect, it is suggested that anthropology supports continuation of the existing power structure which is represented by colonial system although this support is indirect. However, today many anthropologists are supportive about local cultures which are degenerated by global culture and broaden their struggle field. In many help programs towards these communities (health, production, nourishment, family...) anthropologists have acted as a bridge between the local culture and western governors, and played an important role towards reaching the goal in a short time.

In the aforesaid study, starting from the past and present conception of orientalism and the concepts that are resulted from them, it is aimed to study the whole of relations between orientalism and anthropology.

Key Words: Orientalism, Anthropology, Middle East, Culture, Colonialism, Imperialism

Giriş

Bilindiği üzere dünyanın en zengin enerji kaynakları Ortadoğu ve Afrika coğrafyasında bulunmaktadır. Ortadoğu hem Asya, Afrika ve Avrupa ticaret yollarının kesiştiği hem de tarihsel mirası ve zengin doğal kaynaklarıyla Afrika kıtasına göre daha ön planda olan bir coğrafyadır. Öyle ki, dünyanın bilinen petrol rezervlerinin % 70' i bu bölgede bulunmaktadır. Bu durum, dünyanın enerji kaynaklarına olan bağımlılığını düşündüğümüzde Ortadoğu'nun önemini daha da arttırmaktadır.

Avrupalı toplumların Ortadoğu'ya olan ilgisi geçmişte olduğu gibi günümüzde de artarak devam etmektedir. Bunun için Ortadoğu, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Batılı toplumların temel mücadele alanıdır. Batının, Doğu uygarlığına göstermiş olduğu hayranlık 19. yüzyılın başlarından itibaren yerini Batının, Doğu üzerindeki hegemonik güç hareketine bırakmıştır. Bu yaklaşım içinde Batı, Doğu'ya ilişkin siyasal-ekonomik amaçlarını gerçekleştirme adına Doğu-Batı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

karşıtlığı düşüncesini kurgulamış ve bu anlayış çerçevesinde çeşitli araçlara başvurmuştur. Bu araçların en önemlisi, oryantalizm ya da kimi çevrelere göre şarkiyatçılık veya doğubilimi olarak da adlandırılan anlayış biçimi ve onun fikir akımları olmuştur. Özellikle Batı, uluslararası medyadan yararlanarak Doğu'yu sevimsiz ve ilkel insanların yaşadığı bir coğrafya olarak tanıtmıştır. Örneğin görsel medya aracılığıyla, "film sektörünün" gücü kullanılarak Doğunun aciz, sömürülmesi gereken yabani bir toplum olduğu imajı uluslararası topluma verilmeye gayret edilmiştir. Bu yönüyle oryantalizm, Doğu kültürünün tanıtılmasından ziyade psikolojik bir propagandanın, sömürünün aracı haline gelmiştir.

Sömürgeciliğin temellerinin atıldığı 19.yy Avrupa'sının en önemli düşüncesinin sosyal/biyolojik evrim olduğu ve toplumların ilkelikten günümüze doğru belli aşamalardan geçerek geliştiği düşüncesi, başta antropoloji olmak üzere birçok disiplini etkilemiş ve bu fikir uzun süre açık olarak dile getirilmiştir. Ve bu düşünce biçimi halen de gizli ya da açık olarak günümüzde de devam etmektedir. Bu kapsamda ilk oryantalistlerin, Doğu kültürlerini çözümleme amaçlı antropologlar olduğu, hatta sömürge kolonilerinin başına antropologlardan oluşan uzman ekiplerin görevlendirildiği yönünde kayda değer bildirimler vardır. Antropolojinin terimsel anlamı kısaca insan bilimidir ve insanı fiziksel, kültürel ve davranışsal olarak inceleyen disiplindir ve antropolojinin en spesifik konularından birisi, *katılımlı gözlem tekniği* ile incelediği toplumun bir üyesi gibi yaşaması ve onlardan biri gibi davranmasıdır. Ancak erken döneme ilişkin antropologların alan araştırması yapmaması, toplumsal çözümlemeleri seyyah, gezgin, tayfa, misyoner gibi vasıfsız kişilerden elde edilen, çoğu kez yanıltıcı olabilen verilere dayandırması, ayrıca işlevsel antropolojinin de bu türden çalışmaları desteklemesi antropoloji biliminin sömürünün birer temsilcisi olarak oryantalist kimliğiyle anılmasına neden olmuştur. Süreç içinde bu etnosentrik yaklaşım, bu yanlış bilgi neredeyse tamamen antropoloji disiplinin üzerine oturtulmuş bir paradigmaya dönüşmüştür. Oysaki, antropolojinin temel yaklaşımlarından birisini oluşturan ve diğer disiplinlerden ayıran başlıca özelliği *kültürel görecelik* yaklaşımıdır. Yani her toplumun kendi öznel koşullarında incelenmesinin gerekliliğidir. Bu anlayışta antropoloji, *kültürel özgecilik* (ya da *görecelik*) kavramından hareket ederek olaylara ve kültürlere hümanist ve gerçekçi yaklaşan bir anlayışı temel alır.

Çalışmada, geçmiş ve günümüz oryantalizm anlayışı ve bu anlayıştan ortaya çıkan kavramlardan hareket edilerek, oryantalizm ile antropoloji arasındaki ilişkiler bütünü irdelenmeye çalışılmıştır.

I. Genel Anlamda Oryantalizm (Şarkiyatçılık)

Temel anlamında şarkiyatçılık ya da oryantalizm, Doğu ve Uzakdoğu kültürlerinin araştırılmasıdır. Diğer bir ifade ile oryantalizm, Doğu ülkelerinin inanışlarını, dilini, tarihini ve uygarlıklarını inceleyen bir anlayıştır; Doğu'nun Batılı gözüyle incelenmesini amaçlayan siyasal bir ideolojidir. Oryantalistler ise Doğu ve Uzakdoğu kültürlerinin incelemesini yapan, alanında uzmanlaşmış Batılı araştırmacılarıdır. Ancak oryantalistlerin temel uygulama alanları, daha ziyade Ortadoğu toplumlarıdır.

Oryantalizmin ortaya çıkış zamanı, 18. Yüzyılın son çeyreği olarak belirtilmişse de geçmiş eski tarihlere kadar götürülebilir. Aslında bu kavramın kökenini Doğu-Batı karşıtlığının bir yansıması olarak düşünülebiliriz. Doğu-Batı karşıtlığının tarihsel temelleri ve kavramsal biçimlenişi Eski Yunan toplumuna kadar götürülebilir. Homeros'un yazdığı İlyada destanındaki Asya imajı ve Grek olmayan Asya fikri bu şekillenişin çoğunlukla ilk tarihsel kayıtları olarak kullanılabilir. Temel anlamda ise bu karşıtlık, ilk olarak Roma İmparatorluğunun parçalanmasıyla yaşanmış, beraberinde Hristiyan dünyasının kendi içindeki siyasal parçalanmasıyla birlikte daha da belirginleşmiştir. Avrupa bu açmazdan, bölünmüşlükten kurtuluşun çaresini Haçlı Seferleriyle bulmuştur. İslam topraklarına yapılan bu seferlerle Avrupalılar, Doğu medeniyetinin kültürünü ve

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

zenginliklerini tanımışlardır. Haçlı Seferlerini takiben 1312’de Viyana Konsülü’nün Ortadoğu kültürünü tanımak adına çeşitli Batı üniversitelerinde Arap, Süryani ve İbrani dili ve Edebiyatı bölümlerinin açılmasına karar vermesi bu oluşumun ilk adımları olarak kabul edilebilir. Gerçek anlamda ise bu kavram İngiltere’de 1779’da, Fransa’da 1799’da kullanılmış, Fransız Dil Akademisi sözlüğüne de 1883 yılında kaydedilmiştir. Yine de bu kavramın ne zaman kullanıldığına ilişkin tam bir uzlaşıya varılamamıştır (Arlı, 2004: 16-18; Zakzuk,1993: 9-10). Bunları takiben Paris ve Londra’da oryantalist derneklerinin kurulmasıyla bu faaliyetler devam ettirilmiştir. 1873 yılında Paris’te ilk Oryantalistler Kongresi toplanmakta ve bu tarihten itibaren Doğu ülkelerinin sosyal yapısı, dinleri ve medeniyetleri gibi konularda tebliğlerin sunulduğu ve tartışıldığı kongreler birbirlerini takip etmektedir. Aynı kongre günümüzde de değişik adlar altında sürdürülmektedir (Abdülmelik, 2007: 41).

Süreç içinde oryantalizme yüklenen anlamlar iki şekilde açıklanmıştır: Birinci anlamı savunanlar, oryantalizmin masumane olduğunu, farklı kültürlerin birbirlerini tanımalarına yönelik olumlu bir anlayışı ifade ettiğini savunur. Yapılan çalışmaların da bu anlayışın getirdiği bilgileri kapsadığını iddia eder. Bu konuda ilk girişimler, 18. yüzyılda Şarkiyat çalışmalarının temellerinin atıldığı zamana denk gelir. Hollanda’nın Utrecht Üniversitesi’nde Doğu dilleri profesörü olan Adrien Reland ve Alman şarkiyatçısı J. J. Reiske’nin (1716–1774) İslam dini hakkındaki çalışmaları, o dönem Avrupa’ında İslam dini ve Ortadoğu toplumları üzerindeki yanlış düşünceleri düzeltme yoluna gitmesiyle başlamıştır. Ancak bu tür oryantalist anlayışlar 18.yüzyıldan sonra çok sınırlı çalışmalarla devam etmiştir (Said, 1999; Yıldırım, 2003; Bulut, 2004). Oryantalizmin ikinci anlamı ise gizli ya da kapalı oryantalizm olarak ön görülmekte savunuculuğunu da Edward Said gibi yazarlar yapmaktadır. Said’ e göre oryantalizm üç bakış açısıyla açıklanır: (i) Oryantalizm, Doğu’yu özgül ya da ayrıntıya girmeden genel anlamda öğreten, araştırmacıya verilen isimdir. Bunun içinde hükümet uzmanları ve akademisyenler girer: Filologlar, tarihçiler, antropologlar, siyaset bilimcisi ve sosyologlar (ii) oryantalizm, Doğu ile Batı arasındaki temel ikili karşıtlığı ifade eden, epistemolojik ve ontolojik bir ayrıma dayanan düşünce biçimidir (iii) Üçüncü ve son olarak oryantalizm, Doğu’ya egemen olan, onu kendi işlevi doğrultusunda yeniden yapılandırarak tahakküm kuran ve gücü elinde tutan bir söylem biçimidir (Clifford,2007:139). Bu anlayış içinde Batı oryantalizmi, Doğu üzerindeki çıkar amaçlarını gerçekleştirmek için kullanılan bir araç olmakta; aynı zamanda, tahakkümünün/hegemonik söyleminin bir simgesi olarak kullanılmaktadır. Benzer bir ifadeyi oryantalist karşıtı çalışmalarıyla bilinen M. Hamdi Zakzuk yapmıştır. Zakzuk’ a göre oryantalizm, Batının misyonerlik çalışmalarının bir ürünüdür. Hristiyanların, Doğu kültürlerini ve dillerini öğrenme çabası bu anlayışın gereğidir (Bulut, 2004:15; Said, 2000:41; Zakzuk,1993).

Oryantalist çalışmaların bilindik isimleri arasında Lane, Chateaubriand, Lamartine, Renan, Flaubert, T.E. Lawrence ve Daniel Pipes gibi yazarlar vardır. Onların eserlerinde, Avrupa kültürünün, Doğu’yu farklı olanı denetim altına alarak yöneten ve onu bir o kadarda yönlendiren, siyasal ve kültürel gücü temsil eden düşünceleri bulunur (Rubin, 2007: 24-25). Örneğin Lane, *Çağdaş Mısırlıların Örf ve Adetleri* isimli çalışmada, Doğu toplumlarının coğrafi durumu, gelenek-görenek yapısı, siyasal düzeni, kanunları, davranış örüntüleri gibi genel niteliklerini açıklamaya çalışır. Lane, Ortadoğu ve Batı medeniyetleri arasında belirgin farklar olduğunu ve bu farklılığın siyasal, sosyal, kültürel ve coğrafi olabileceğini söyler. Ayrıca Lane yazılarında, Doğu toplumlarının cinselliğe olan düşkünlüğüne, kötü olan yaşam koşullarının varlığına ve bu koşulların insan sağlığını tehdit eden etkilerine dikkat çeker. Yazar Chateaubriand ise çalışmalarında, Fransa’nın Doğu seferlerini överek Bonaparte’yi de son Haçlı şövalyesi olarak niteler. Doğu’nun, yeniden inşa edilmesi gereken bir uygarlık olduğunu dile getirerek: “Doğuluların ve Arapların dinlerinin ve davranışlarının alçak, barbar ve aynı zamanda bu insanların duyarsız olduğunu” belirterek Ortadoğu halkını eleştirir. Lamartine de benzer bir ifade kullanarak Doğuluların tembel,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

kaprisli, hırslı ve gelecek duygusundan yoksun insanlar olarak değerlendirir (Said, 1999, 212-224). Daniel Pipes ise İslamiyet hakkında, İslamiyet'in kural dışılığından ve tehlikeli olmasından, Batı'ya müdahale eden, Batı'da karışıklık yaratan, ayaklanmaları ve yobazlığı şiddetlendiren siyasal-ideolojik bir hareket olarak bahseder (Said, 2000:47-48). Bu yaklaşımlara göre, sömürgeci zihniyetin ve ona dayanak oluşturan sosyal evrim düşüncesinin bir gereği olarak Batı kültürüne ve bu kimliğe sahip insanlar, diğer kültürlerle kıyasla daha üstün tutulmakta ve Doğu toplumları, Batı'nın kültürel ve siyasal hegemonyasının bir alanı olmaktadır. Dolayısıyla Doğu, kendi öz kimliğinden kopararak yapay bir kimliğe büründürülmekte ve bu kimlik, süreç içinde *kültürleme* yoluyla nesilden nesile aktarılarak davranış örüntüleri halinde sürdürülmektedir. Bu şekliyle Doğu toplumlarında, Batı karşısında aciz, ekonomik, sosyal ve kültürel yönden Batı'ya bağımlı ve karşı koyulamaz bir bilinçaltı yaratılmıştır. Diğer bir ifade ile Batı tarafından tasvir edilmiş bir kimlik ve bu kimlikle -ezik, basit ve yönetilmeye muhtaç olan-yeniden üretilmeye hazır toplumlar inşa edilmeye çalışılmıştır.

II. Düünden Bugüne Sömürgecilik ve Oryantalizm

Sömürgecilik ya da emperyalizm, Batılı ülkelerinin (ya da güçlü devletlerin) bir doktrini ya da düşünce akımını zayıf toplumlar üzerinde kabul ettirmesidir; diğer bir ifade ile egemenlik kurma çabasıdır. Dar anlamda, yeni bir ülkeye, toprağa yerleşmek anlamında kullanılan sömürgecilik, kendi anayurduyla bağlantıyı koparmadan gidilen ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel anlamda işgal edilmesi olarak açıklanabilir. Bunu yaparken de Avrupalı toplumlar siyasal, askeri, ekonomik gücü kullanmakta ve sömürünün meşruluğunu göstermek adına bir takım ırksal, ahlaki, dini v.b. gerekçeler sunmaktadırlar. Oysaki, sömürgeciliğin temel gerekçesi ucuz hammadde temini, daha az maliyetle ya da ücretsiz temin edilen emek gücü ve mamullerin satımı için uygun pazar bularak ticaret hacminin artırılmasıdır. Diğer bir ifade ile sömürgeci devletlere sağladığı ekonomik olanaklar, bunun yanında sosyal, kültürel ve psikolojik tatmin bu tür faaliyetleri cazip kılmıştır.

Sömürgeciliğin ilk dönemleri eski çağlara kadar uzanabilir. Eski çağlarda hüküm süren Babil, Asur, Mısır, Pers, Yunan ve Roma imparatorlukları birçok yabancı toprağı ele geçirerek burada yaşayan halkları sömürgeleştirmişti. Sömürgeciliğin ikinci dönemi ise (15. ve 16. Yüzyıl) özellikle İspanya, Britanya, Portekiz ve Hollanda gibi Avrupalı ülkelerin ticaret kolonileri kurmasıyla devam etti. Buradaki temel amaç, ticaret yollarını ele geçirerek altın ve baharat gibi maddi değeri yüksek mamullerin ticaretini kontrol etmek, bunun yanında misyonerlik faaliyetleriyle Hristiyan dinini yaymaktır. Süreç içinde Fransa'nın ve Hollanda'nın güç kaybetmesiyle İngiltere en büyük sömürgeci güç haline geldi. Emperyalizmin üçüncü dönemi-modern sömürgecilik olarak kavramsallaştırılan dönem-Batılılar tarafından 1870 yıllarda başlayıp II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar sürdü. Günümüzde ise değişik kavramlar altında bu anlayış devam etmektedir (GDA, 1983: 913).

Sömürgecilik ve oryantalizmin temeli, aslında Doğu-Batı karşıtlığının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü Batı'nın geçmişte olduğu gibi bugünde mücadele ve temel ilgi alanı Doğu toplumlarıdır. Geçmişte, bu inceleme gayreti Doğu'ya göre geri kalan Batı'nın, Doğu uygarlığını öğrenme çabası iken süreç içinde bu düşünce biçimi yerini Doğu-Batı karşıtlığı fikrine bırakmıştır. Böylesi bir anlayış ise taraflı, ön yargılı Batılı çalışmalara dayanak sağlamaktadır. Öyle ki, sanatta, edebiyatta v.b. pek çok alanda Batı, Doğu'yu yermekte hatta daha da ileri giderek bu tür toplumları medeniyetten yoksun ilkel topluluklar olarak nitelemektedir. Böylesi bir yargıya ise Batı'nın, Doğu'dan öğ alma çabası ya da Ortadoğu toplumlarına yönelik kolonizasyon hareketini devam ettirebilmek ve bunu meşru kılmak adına yapılan çalışmalar olarak görülebilir.

19. yüzyıl Avrupa'sı kolonizasyon hareketlerin belirginleştiği bir yüzyıldır. Öyle ki bu yüzyılda birçok Avrupa ülkesi başta İngiltere olmak üzere sömürgecilik yarışına girmiştir. Burada

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

kullanılan en önemli araçta gizli oryantalizmdir; ya da onun dayanak noktasını oluşturan sosyal/biyolojik evrimcilik anlayışıdır. Şarkiyatçılık hareketlerine bağlı olarak bu yüzyılda sömürgecilik, yönünü Afrika toplumları yerine Osmanlı Devleti ve ona bağlı olan Ortadoğu toplumları üzerine çevirmiştir. Temel anlamda oryantalistlerin çalışma konuları Ortadoğu toplumları olsa da, tarihsel süreci dikkatli bir şekilde analiz ettiğimizde Türk toplumları da oryantalistlerin temel hedefi haline gelmiştir. Örneğin, Protestanlığın lideri Martin Luther (1483-1546), İngiliz yazar Bacon (1561-1626) ve William Shakespeare (1564-1616) gibi yazar ve din adamları Türkleri eleştirmişlerdir (Öztürk, 2012). Dolayısıyla, siyasî, dinî ve kültürel emperyalizmin işgaline uğramış olan Türklerin, oryantalistlerin çalışma alanını oluşturması kaçınılmaz bir sonuçtur. Buna paralel bu yüzyıl ve devam eden yüzyıllar, Doğu Batı farklılığının ve dolayısıyla, Batı'nın Doğu kültürler üzerindeki hegemonik anlayışın iyice belirginleştiği yıllar olarak kayda geçmiştir. Said, böylesi hegemonik bir güç hareketinin, Doğu toplumları üzerinde kabul görmesini M. Foucault'un söylem ve iktidar analizinden ve A. Gramsci'nin hegemonya kavramından yararlanarak açıklamaya çalışmıştır. Bu yaklaşıma göre oryantalizm, emperyalist bir söylem olarak Ortadoğu'nun Avrupa'ya boyun eğmesini sağlayan önemli bir araçtır. Foucault'a göre egemen kültürler, kendilerine göre uygun siyasal ve ekonomik bir söylem yaratarak diğer kültürler üzerinde güç ilişkisi kurarlar. Aynı şekilde Gramsci hegemonya kavramı da belirli bir düşüncenin bir toplumda geniş çaplı kabul görmesinin ya da başka insanlar ve toplumlar üzerindeki etkisinin; sadece silahlı güçle değil, aynı zamanda rıza yoluyla da gerçekleşebileceğini dile getirir. İşte şarkiyatçılığa gücünü- Avrupalı kimliğinin diğer toplumlardan üstün olduğu fikrini-kazandıran temel anlayış hegemonyadır. Ona göre kapitalizm, kendi menfaatleri doğrultusunda egemen bir sınıf yaratarak sömürgeci dönemde siyasal misyonun yerini alır. Said, özellikle Batı medyasının kültürel ve siyasal bir güç olarak kullanıldığını ve bu şekliyle Ortadoğu toplumlarının etkisizleştirildiğini söylemektedir (Rubin, 2007:25; Said,2000:16-17).

Söylem analizi, günlük yaşamda kullanılan dilin, dilbilimsel olarak detaylı analizini amaçlar. Buradaki temel amaç, söylemin kökenine inerek, söylemin yapısını ve işlevini incelemek ve söylenmek istenen cümlelerin gerçek anlamını kavrayabilmektir. Özneler olarak metni söyleyen kişiye değil, kendi dışındaki şeylere- alandaki diğer ifadelere- simgelere, geleneklere, kurallara ve şekillere odaklanabilmektir. Bu analiz biçiminde Foucault, iktidarın ortaya konuş biçimiyle ilgilenmemekte, iktidarı oluşturan güç ilişkilerini ve bu gücün kaynağını, kısaca onun hangi araçlarla devamlılığının sağlandığını irdelemekte; aynı zamanda iktidarın insan davranışları üzerindeki etkisini sorgulamaktadır. Buna karşın Antropolog Paul Rabinow, Foucault'un söylem tarzının, antropologların üzerinde araştırma yaptığı kültürleri, dahası antropoloji biliminin kendisini hedef aldığını belirterek eleştirir (Merguoir, 1986:145; Eriksen & Nielsen, 2010: 218; Baş & Akturan,2008: 25).

Oryantalist çalışmaları günümüz sömürü anlayışının önemli bir bölümünü temsil eder. Diğer bir yaklaşımla bu tür araştırmalar emperyalizmin önemli bir aracıdır. Hatta bu döneme ilişkin oryantalist araştırmaları post-oryantalizm olarak niteleyebiliriz. Bu konuda öne çıkan fikirleriyle tanınan Edward Said, Oryantalizm (1978) adlı eserinde Batı toplumunu eleştirerek, Batı'nın hayali bir Doğu ürettiğini ve bunu da sömürgeci niyetini meşrulaştırmak adına kullandığını belirtmiştir. Oryantalistlerin, Ben ve diğerleri ayrımıyla Batı'yı dünyanın merkezine koyduğunu, ötekileştirdiği Doğu'yu ise bütün olumsuzlukların yüklendiği bir toplum olarak göstermiştir. Bu kapsamda, Batı ile Doğu arasında ekonomide, sanatta, siyasette, inanışlarda kısaca her alanda derin farklılıklar mevcuttur. Onlara göre Batı, akli ve rasyonel düşünme yeteneği sayesinde insanlığın en gelişkin formunu temsil eder. Aklını kullanma yeteneğinden yoksun olan Doğu'nun kendi başına bu gelişmeleri gerçekleştirmesi mümkün değildir. Bu anlayış içinde Batı, barbarlığı, tembelliği, günahkârlığı temsil eden geri kalmış bir Doğu toplumu üzerinde tasarruf etme hakkına sahiptir. Said'e göre etki alanı geniş "kültürel ve siyasal bir olgu" olan oryantalizm, saf ve masum bir bilgi disiplini değildir ve bu yönüyle sorgulanması gereken bir anlayıştır (Said, 1999: 22). Bu

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

ötekileştirmeyle Batı, kendisinde olan iyi şeylerin (bilim, ilerleme fikri, demokrasi, akılcı düşünme vb.) Doğu'da olmadığını ve kendisinde olmayan kötü şeylerin hepsinin Doğu'da bulunduğunu iddia eder. Doğu, kendini ifade/temsil etmekten yoksun olduğu için Batı, Doğu adına konuşmayı meşru görür. Bu anlayış içinde Batı'da, Doğu toplumlarını açıklamak için sunulan teoriler, Batı'nın üstünlüğünü daha belirgin bir şekilde göstermek için kullanılır (Bulut,2004:13-14). Bu anlamda oryantalizm, Doğu'nun Batı gözüyle yeniden inşa edilmesidir. Dolayısıyla, "ötekilik" söylemsel bir kurgu olarak siyasal, ekonomik, sosyal-kültürel ve tarihsel olarak Batının Doğu'yu algılama, onu kendi karşısı olarak kurma, böylece de kendi varlığını hegemonik olarak sürdürme isteğidir (Keyman et al, 1999).

Modern oryantalizm, temel önceliklerini hristiyan değerlerini İslam dinine karşı korumak olarak açıklar. Bu yüzden İslam'ı yererek, bu toplumlarda özgürlüğün, gelişim ve insani duygunun bulunmadığını, yönetimlerin baskıcı olduğunu ve sözde bu olumsuzlukların sebebinin İslam'ın özüne bağlayarak açıklarlar. Bu anlayış içinde Batı, Ortadoğu'daki sömürgeci güç tahakkümünü oryantalistlerin iddialarıyla meşrulaştırmaya çalışmıştır. Hiç kuşkusuz bu ideolojik işlev, oryantalizm ve işlevsel antropoloji bakımından, hem Afrika hemde Ortadoğu toplumları üzerinde bilinçli ya da bilinçsiz bir görevi yerine getirir. Her iki anlayışta Avrupa'nın gücünü ve kendi sözde adil düzenini örnek gösterir. Aslında Britanya antropolojisi ve oryantalist çalışmalar, bir yönüyle birbirine benzer meselelerle ilgilendiler. Toplumun temel dinamikleri nelerdir? Toplumsal düzen nasıl sağlanır ya da nasıl ortadan kaldırılır? Bu kapsamda, gerek işlevsel antropoloji gerekse oryantalist çalışmalar belirli olgular üzerine odaklanarak, Avrupalı olmayan halkların siyasal, ekonomik ve kültürel yapısı üzerine çeşitli varsayımlar geliştirdiler (Asad,2008:133-140).

Doğu hakkında bilinçli ve sistemli bir bilgi kirliliği üretilmiştir. Bunun temel gerekçesi sömürgeciliğe ortam hazırlamaktır. Oryantalist çalışmalarla Doğu kültürü ve toplumuna ilişkin bilgiler, sömürgeci toplumların Doğu toplumları üzerindeki askeri, ekonomik ve siyasal gücünün pekişmesinde kullanılmıştır. Çünkü Doğu, Avrupa'nın en geniş, en zengin ve en eski sömürgelerini kurduğu bir bölge ve uygarlığının ve dillerinin temelidir. Onu diğer coğrafyalardan farklı kılanda bu yönüdür (Said,2000; Asad, 2008). Örneğin 11 Eylül saldırısının, keza Amerika tarafından üretilen ve servis edilen terör örgütlerinin (El-Kaide...), Amerika'nın Ortadoğu siyasetinin bir parçası olduğunu söylemek pek ala mümkündür. Bu saldırı, zengin petrol yataklarının bulunduğu Ortadoğu coğrafyasına geçişi meşrulaştırmak için önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bu saldırının, çok uluslu Amerikan medyası tarafından nasıl çarpıtıldığı ve Irakla ilişkilendirilerek bu ülkenin emperyalist amaçlar için nasıl işgal edildiği bilinen bir gerçektir.

Öyle ki, oryantalizmin epistemolojik temellerinden biri tarihselciliktir. Tarihselcilik ya da evrenselcilik olarak kabul edilen bu düşünceye göre cinsiyet farkı gözetilmeden tüm insanlar karmaşık ve bir o kadar da bütünlük içinde yer aldığı bir tarihten bahsedilir. Oryantalizm açısından tarihsellik, insanlığı birleştiren tek bir insanlık tarihinden hareket edilerek; sadece Batı tarihinin incelenmesinin yeterli olduğu düşüncesine dayanır (Said, 2000:53). Bu yaklaşım içinde günümüz toplumlarında oryantalizm, kendisini başka adlar altında yeniden ortaya çıkarmıştır. Bu konuda Batılılar tarafından üretilen kavramlardan ilki, kendilerini açıklamakta kullandıkları uygar kelimesi olmuştur. Bu kavram, aslında kendi içinde birbirine benzer birçok düşünceyle açıklanabilir: Kültür, medeniyet, modernizm, ilerleme gibi. Benzer şekilde dünyamızın küresel köy olduğu ve bütün toplumların bir şekilde birbirine bağımlı oldukları düşüncesi toplumlarda kabul gören bir anlayış olmuştur. Aslında bu kavramların pek çoğu Batının, kendisinden farklı gördüğü toplumları açıklamak için kullandığı ve kurguladığı kavramlardır. Bu anlamda Batı, kendisini uygar ya da modern toplum olarak tarif etmiş, kendi dışındakileri ise ilkel, barbar ve geleneksel olarak sınıflandırarak dışlamıştır (Kanar, 2006:1-2).

Tüm bu yaklaşımlar içinde 20. yüzyılın ikinci yarısından, özellikle II. Dünya Savaşından sonra modernite kavramı daha sık konuşulan ve Avrupa dışı toplumlar üzerinde yeni bir hegemonik oluşum olarak algılandı. Ancak, modernite ve modernleşme kavramlarının birbiriyle örtüşük yanları olmakla birlikte bu iki kavramın birbiriyle karıştırılmaması gereken anlayışlar olduğunu kabul etmemiz gerekir. Genel anlamda modernleşme, Batılaştırma ya da çağdaşlaşma kavramlarıyla açıklanmakta ve kendisinden ileri olarak kabul ettiği Batı medeniyetine ulaşmak için gösterilen gayretlerin tümü olarak açıklanmaktadır. Aynı zamanda modernleşme, kültürlerin uzun ya da kısa vadedeki değişimini öngörür. Oryantalist bakış açısında, kısa zamanda meydana gelen değişim daha ziyade şiddet yoluyla olabilirken, uzun zaman diliminde meydana gelen değişim ise yerli kültürün, yabancı kültürel değerleri kendi özellikleri olarak benimsemesiyle ortaya çıkar. Her iki şekilde de bir kültür yozlaşması kaçınılmazdır. Bu anlayış içinde Batı gibi olma, onun gibi davranma biçimi Batılaştırma ya da toplumsal gelişme olarak kültürlerle kabul ettirilmeye çalışılır. Oysaki bu süreç gelişme değil, negatif kültür değişiminin (kültürel yozlaşmanın) bir ifadesidir. Her iki kavramda Batıların, ötekileştirdiği ülkelere ihraç ettiği ekonomik ve siyasal modeller, sanılanın aksine evrensel ilkeler olmadığı, tamamen sanayileşmiş ülkeler lehine kullanılan bir dizi politika aracı olduğu artık günümüzde kabul gören bir anlayıştır. Diğer bir ifade ile Batılılarca uygulamaya konulan birçok evrensel ölçütün, aslında kendi içinde çelişkiler ve çifte standart içerdiği ve diğer ötekileştirilen ülkeler üzerinde bunun bir baskı unsuru olarak kullanıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla modernite veya modernleşme adı altında Batı tarafından servis edilen yaklaşımlar, emperyalizmin birer aracı olarak görülebilir (Kızılcı, 1994; Said, 2000).

Modernite ilk Rönesans ile ortaya çıkmıştır. Ekonomik bakımdan ileri, idari gelişim ve toplumsal dünyanın farklılaşması anlamına gelir. Gerçek anlamda ise kapitalist anlayışla karakterize edilir. Postmodernizm ise modernite sonrası durumu, yani bu kavramla ilişkili sosyal formların çözülmesine atıfta bulunur. Küreselleşme ve kapitalizm süreçlerinde meydana gelen olumsuzluklara değinir. İnsanların artan bir şekilde kültürel olarak karşılıklı etkileşimine ve küresel bilginin dolaşım hızını konu edinir. Modernleşme ise genellikle sanayileşmeye dayalı, sosyal gelişim aşamalarını açıklamak için kullanılır. Modernleşme bilimsel ve teknolojik buluşlar ve yenilikler tarafından oluşturulan sosyo-ekonomik değişimleri açıklar. Genel manada modernizm, modern düşünce, karakter ve uygulama anlamına gelir ve terim genellikle 19. Yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan müzik, edebiyat ve bir dizi sanatsal estetik hareketleri ifade eder. Bu kavram, I. Dünya Savaşı sonrası ise Avrupa ve Amerika’da sanatsal etkinliklerle kurumsallaşır (Boyne & Rattansi 1990: 4-6; Sarup, 1993).

18 ve 19. Yüzyıllarda değişik şekillerde varlığını sürdüren Avrupa emperyalizmi, özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısından sonra kendini daha çok küreselleşme kavramıyla açıklamaya çalışmıştır. Küreselleşme, başta iletişim ve medya olmak üzere pek çok alanda meydana gelen değişim ve gelişimlerin uluslararası anlamda tek kutuplu bir dünya siyasetini amaçlayan politikalar dizini olarak özetlenebilir. Bu yaklaşımdan hareketle küreselleşme bilimden, kültüre, siyasete kadar birçok birbirine benzer ya da farklı alanlarda bütün toplumların bir şekilde ortak bağımlılığını ve bu kültürlerin, ortak tavır, davranış, değerlerini... istemli veya istemsiz olarak kabul etmesini öngören bir anlayışa dayanır. Örneğin, dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen ekonomik bir olumsuzluğun ya da olayın tüm dünya halklarını aynı derecede etkilemesi bu kapsam içinde değerlendirilebilir. Küreselleşme ve kültür arasındaki ilişki ise kültürel anlamdaki yozlaşma ile açıklanabilir. Toplumların kendi kültürel değerlerinden uzaklaşması, onu basite indirgeyerek diğer kültürleri benimsemesi ve bunun sonucu olarak homojen ya da tek tip bir dünya kültürünün oluşmasını sağlamak bunu amaç edinen ülkelerin temel nihai hedefleri arasındadır. Öyle ki sınırlar fikrine karşılık Dünya vatandaşlığı düşüncesi bunun ilk adımları olarak kabul edilebilir. Özetle küreselleşme zaman içinde, bir siyaset aracı olarak kapitalist anlayışın ya da çok uluslu sermayenin, tekçiliğin, gücün birer simgesi haline gelmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

Küreselleşme olgusunun kültürel anlamda etkileri temel olarak iki anlayışla açıklanmaya çalışılır: Birinci anlayış, daha çok Batılı olmayan toplumlarca tepki çeken, hegemonya kavramıyla örtüşük ve tahakküm kuran *kültür emperyalizmi*, ikincisi ise kültürlerin ya da toplumların karşılıklı etkileşim sonucu bilinçli ya da bilinçsiz şekilde oluşan *küresel kültür* kavramıdır. Aslında her iki açıklamada toplumların ortak paydada aynı inanış, değerler etrafında buluşmasını öngörmekte ve bir yönüyle kültürün sömürü aracına dönüşmesine olanak tanımaktadır. Bu anlayış içinde kültürel emperyalizmde kültür kavramı, evrensel bir kültür yaratarak neredeyse tüm kültürlerin ortak bir kültür içerisinde erimesi ve Batı tarzı üretim kültürünün diğer kültürlerce benimsenmesi anlayışına dayanır. Uluslararası medya ise bu konuda etkin bir unsurdur. Öyle ki medya, egemenliği pekiştiren yeni kültürel ürünler ortaya koyan ve bunları diğer kültürlerle yayan önemli bir güç olmuştur. Özellikle 1960'lara gelindiğinde Batı, fiziksel anlamda sömürgeleştirme politikalarını terk etmektedir. Bunun yerine, emperyalizmin yeni uygulama aracı olarak gördüğü postsömürgecilik olarak kavramsallaştırılan anlayışın ilkelerini uygulamaya koymuştur. Tek bir evrensel kimlik altında toplayabilecekleri kültürleri hedef kitlesi olarak seçerek, evrensel değerleri diğer kültürlerle aktarmaya çalışmış ve hegemonik süreci kalıcı hale getirmeyi hedeflemiştir. Buna karşılık sömürgeleşen toplumlarda ise uyum sağlamak adına, Batı toplumunu taklit eden amaçsız bir halk kitlesi ortaya çıkmıştır. Öyle ki bu kültürler, Batılı gibi davranmayı, giyinmeyi, yaşamayı ilerlemenin ve modernleşmenin birer simgesi olarak görmüştür. Bu kapsamda, üstkültür, alt-kültür, popüler kültür, tüketim kültürü, küresel kültür gibi söylemler, toplumsal yaşamda daha sık konuşulmaya başlanmış ve bu yönüyle, ulusal kimliklerin ortadan kalkmasına imkân tanıyan koşulların oluşturulmasına çalışılmıştır.

Özellikle son yıllarda ulusların artan şekilde karşılıklı ilişki ve bağımlılığı beraberinde küreselleşme vurgusunun halklar nezdinde daha sık vurgulanmasına neden olmuştur. Öyle ki, iletişim araçlarında meydana gelen hızlı gelişmeler, başta internet olmak üzere diğer teknolojik imkânlar, bilgiye ve görselliğe çabuk erişimi sağlamıştır. Böylesi bir sonuç insanların sosyal-kültürel yaşamını inanılmaz şekilde etkilemiş ve değişime uğratmıştır. Dolayısıyla, Batı tarzı tiplendirilen, sanal popüler kültür öğelerinin giderek toplumlarda daha fazla kabul gördüğünü görmekteyiz. Örneğin, McDonald besin zincirinin tüm dünyaya yayılan bir tüketimi sembolize etmesi, ya da dünyadaki yerel dillerin azalarak tek bir İngilizcenin bilim dili haline gelmesi, hatta günlük yaşamda kullanılan bir dil olması gibi örnekleri vermek mümkündür (Stager, 2004).

Aslında burada önemli olan, küreselleşme sürecinde bilinç ve kültür arasındaki ilişkinin hangi nosyona karşılık geleceğidir. Küreselleşmenin bir küçülme içinde yoğunlaşan anlamlar mı olduğu, yani bilginin, metanın, görselliğin dolanım hızının artarak kolay erişimi mi, yoksa sosyal, iktisadi, kültürel yapıların küreselleşme süreci içinde kısıtlı bir ilgi alanını oluşturarak toplumlar üzerinde eksik bir bilinç ya da bilgi paylaşımı yaratmak mı olduğudur (Friedman, 1999). Bu durum küreselleşmenin tam olarak insan zihninde yarattığı algıda-bilinç ve bilinçdışı algının vereceği tepkide- yatar. Genel anlamda küreselleşme, ulusalcılıkla ya da yerel kimliklerle uzlaşa içinde olmamaktadır. Oysaki kültürel emperyalizmin örtük şekilde özellikle etnik unsurları destekleyici -onları karakterize ederek etnisiteyi destekleyici- tartışmalara taraf olduğu görülmektedir. Bu kapsamda küreselleşmenin, küresel siyasal bir kültür ürünü olarak, ulus devletler üzerinde çok parçalı kimlikler yaratıp diğer aşamada ise zayıf olan bu parçalı kimlikleri, kitle kültürü içinde küreselleşme sürecine bağlı olarak evrenselleştirdiği (yerelin küreselleşmesi) bilinmektedir. Güçlü bir küreselleşmenin başat koşullarından biri, küreselleşme süreciyle birlikte yerel olan bu kimliklerin türdeşleştirici kültürel temsil biçimiyle yeniden biçimlenmesidir. Yani, başkalaşıma açık olan farklı konumlardaki bu yapılar, küresel bir kültür içinde tek bir nesne olarak aynı ortak anlamları temsil edebilmelidir. Oysaki bu durum, küreselleşmenin veya küresel kültürün görünürdeki anlamıyla çelişkili bir durum yaratır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

III. Sömürgeciliğin Antropolojisi: Kültür Emperyalizmi

Sömürgecilik antropolojik anlamda 3 şekilde açıklanabilir: (i) modernleşme ve evrimsel ilerleme süreci olarak (ii) belirli bir strateji ya da tahakküm ve sömürü aracı olarak (iii) mücadele ve müzakerenin bitmediğini göstermek amaçlı kullanılabilir. Bu kapsamda sömürgecilik olgusunun hem olumlu hem de olumsuz yönüne ulaşılabilir. Antropologlar zamanla istenilen evrimsel ilerlemeyi elde etme adına yerliler arasındaki mücadele, savaş, isyan ya da çatışmalarda önleyici rol almıştır. Özellikle 1970’li yıllarda sömürgeci anlayış eleştirilerek yerli halkların modernleşmesine yönelik ve yerli halkların sömürgeleştirilmesini önlemek için onların mücadelelerine destek verilmiştir. Bu anlayış içinde günümüzdeki çağdaş antropoloji, sömürgeciliğin koşullarını sorgulamakta ve sömürgeleştirilmeye çalışan halklara destek vermektedir (Pels,1997:164).

Günümüzde emperyalizm, sömürgeciliğin diğer bir açıklaması olarak da kullanılır. Emperyalizmin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel boyutu olmak üzere birçok farklı çeşidiyle karşılaşılabilir. Aslında tüm bu emperyal türleri birbirine bağlı yaklaşımları içerir. Çünkü sömürgeci bir ülke, hedef belirlediği bir kitleye yönelik çıkar hesaplarını sadece tek bir anlayış içinde gerçekleştirmez. Emperyalist araçlar sömürünün meşrulaştırılması ya da sömürünün kolaylaştırılması adına gerekli koşulların sağlanmasına yönelik en önemli unsurlardır. Bir şekilde emperyalist ülkeler, hedef belirlediği topluluğu sömürebilmesi veya kendisine bağlı bir topluluk üyesi yapabilmesi için kültürel, siyasal ya da varsayılan tüm emperyal unsurları devreye sokarlar. Bu unsurlardan birisi de kültür emperyalizmidir. Bu kavramın temel içeriğini oluşturan kültür ise geçmişten günümüze kadar birçok farklı alanda tartışma konusu yapılmıştır.

Genel anlamda kültür olgusu, insana yönelik tüm faaliyetleri içeriğinde barındırmakta, bu yönüyle insanın yarattığı maddi ve manevi tüm değerler kültür üzerinde belirleyici etken olmaktadır. Bu şekliyle kültür, insanın her türlü davranışlarını, alışkanlıklarını, inanışlarını... kapsamakta ve tarihsel süreçte meydana gelen değişim ve gelişim sürecinin bir parçası olmaktadır. Günümüzde, kültür kavramını açıklamaya yönelik antropolojinin ilgi alanlarınca birbirine benzer ya da farklı birçok tanımlama ya da açıklama getirilmiştir. Kültür, aletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasal belgelerden, insana özgü düşün ve becerilerden, sanat, inanç, adet ve törelerden oluşan bir bütündür (Malinowski, 1990: 39). Kültür temel olarak göstergebilimsel bir kavramdır. Kültür, herhangi bir olayın, ilişkiler örgüsünü ya da bağıntısını belirler. Bu yönüyle insanın, anlamlı simgeler ve değerler çerçevesinde dış dünyasını yorumlamasını sağlar. Ya da kültür, insanların edindikleri deneyimler sonucunda ortaya koyduğu belli bir hareketin, simgelere dayalı bir anlamlar sistemidir (Geertz,1973:5,40,144-145). Kültür insanın düşüncelerinde oluşan yorumların, ilişkilerin örgütlenmiş halidir. Bu anlamda kültür, birer bilgi sistemi ve zihinsel faaliyetler sonucu gerçekleşen bir olgudur (Goodenough,1964:36). Günümüzde ise halen en geçerli tanımlarından biri olarak kabul gören Tylor’ un kültür tanımı ise şöyledir: “bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği bilgi, inanış, sanat, ahlak kuralları, hukuk, gelenek-görenek ve diğer her türlü benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür”.

Sosyal ve kültürel ihtiyaçlara bağlı olarak farklılık gösteren kültür, bir topluluğu diğerinden ayıran, tüm üyelerce paylaşılan, sürdürülebilir değer ve davranışları tanımlayan, topluluğun dili, dini, normları, görenek ve gelenekleri, simgeleri ve kurallarıdır. Ya da (Majuyev,1998), kişinin iradesi dışında gerçekleşen -insanın doğumuyla hazır bulduğu sosyal, kültürel ve doğal çevre- ve insan tarafından oluşturulan her şeydir. Kısaca kültür, doğa ve insanın karşılıklı etkileşimiyle oluşturduğu maddi ve manevi öğeler ve onunla birlikte oluşan anlam, değer ve kurallar bütünüdür. Öyleyse, insanın yaşamı boyunca ortaya koyduğu soyut (manevi kültür) ve somut (maddi kültür) tüm kazanımlar, tüm faaliyetler dizini kültürün birer parçasıdır. Dolayısıyla kültürü şu şekilde tarif

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

etmekte mümkündür: “İnsanın doğumuyla başlayan ve ölünceye kadar devam eden süreçte soyut olarak algılanıp somut olarak da gözlenebilen ve sürdürülebilen davranışlar bütünüdür”. Ya da kültür, insanın çevreye uyum çabası sonucunda ortaya koyduğu her şeydir. O halde insan, kültürü yaratmakla birlikte kültürde insanı biçimlendirmekte (geliştirme, değiştirme), faaliyetlerinin konusu ve sonucu olmaktadır. Bu manada, etkinliği gerçekleştiren bir varlık olarak insan, içsel ve dışsal çevresini değiştirmekle birlikte kendisi de bu süreçten etkilenmekte ve kendi değişimini de gerçekleştirmektedir. Bu etkinlik içinde kültür eylemi, bireyin oluşumu, gelişimi ve var oluşunun da bir ölçütü olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkiler; örgütlenme, iktidar, güç, otorite, egemenlik gibi olgular siyasal sistem ve yönetim biçimleri gibi süreçler kültürün oluşum sürecine hem etki ederler ve hem de ondan etkilenirler.

Kültür emperyalizmi ise sanayileşmiş ülkelerin diğer kültürler üzerindeki olumsuz etkileridir. Diğer bir ifade ile bir ülkenin kendi değerlerini, düşüncesini, alışkanlıklarını... başka bir topluma benimsetmesidir. Onları amaçları doğrultusunda şekillendirmesidir. Emperyalist ülkeler bu şekilde, kendilerine boyun eğen ve istedikleri zaman kullanabilecekleri toplumlar yaratmaktadır. Öyle ki dilinde, davranışlarında, dininde, sanatta, alışkanlıklarında... yozlaşan toplumlar, benzemeye çalıştıkları toplumları bir üst kimlik ya da kendilerini alt-kültür olarak görerek süreç içinde yönetilebilen toplumlar haline gelmektedir. Oryantalizmde bu anlayışın birer parçası olarak Batının, Doğu toplumlarına ihraç etmek istediği kültürün bir parçası olmaktadır.

Oryantalizmin temellerinin atıldığı dönem, 19. Yüzyıl Britanya antropolojisinin (Viktorya Dönemi) karakteristik özelliğiyle ilişkilendirilebilir. Bu dönemde kültürel evrim, insan toplumlarının belli bir doğrultuda, bir dizi evrimsel aşamayla gelişim gösterdiği fikri ve Batılıların bu gelişimin son evresi olduğu düşüncesi yoğun olarak kabul görmektedir. Bu anlamda kültürel evrimin kökeni, ilkel toplumlarda aranmakta ve bu toplumlar en basit toplumlar olarak kronolojik gelişimin en alt basamağını oluşturmaktadır. Bu anlamda kültür, en yüksek uygarlık noktası olan Avrupa'nın tek ve doğrusal tarihsel gelişimini varsayan bir anlayışı ifade eder. Evrimsel aşamalar kültürlerin, akrabalık, din, teknoloji gibi çeşitli toplumsal yapılarına göre sınıflandırılarak oluşturulur (Haris,2001:151). Bu görüşe göre, toplumların birbirinden farklı oluşu, farklı noktalardan ve farklı hızlarla yol almalarına bağlı olarak açıklanır. Bu anlayış içinde Avrupalıların üstün ırk olarak, ilkel toplumları uygarlaştırma görevlerinin olduğu düşüncesine atıf yapılmış ve Avrupa sömürgeciliği meşru bir ortama taşınmak istenmiştir. Diğer kültürleri ya da toplumları çözümleme çabası, onları anlama çabasından ziyade Batının kendi iktidarını, kültürünü, tarihini kurma çabasının bir parçası olmuştur. Bu anlamda Henry Maine, Lewis Morgan ve Tylor gibi antropologlar, Batı toplumlarının, insan gelişiminin son halkası olduğuna yönelik evrimci modeller sunmuşlardır (Eriksen,2009:30-31;Bates,2009:23).

19. Yüzyılda genel kabul gören sömürgecilik ve ilişkili olduğu erken dönem antropoloji, yerini 20. Yüzyıla beraber işlevsel antropolojiye bırakmış, bu şekliyle emperyal iktidar yapısının sömürge halkları üzerindeki etkisi devam ettirilmiştir. Diğer bir yaklaşımla, oryantalizm içinde antropolojik söylemler, ilişkili olduğu dönemlerde ilkel ya da geleneksel toplumlara yönelik sömürgeleştirme politikalarının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Örneğin Erisen & Nielsen (2010) anti-oryantalist çalışmalarıyla bilenen Said'e göre, Batılılar tarafından ve antropolojik monografilerle desteklenen araştırmaların, burada yaşayan halkları Batılı toplumlara göre, biz ve onlar ayrımına dayalı olarak imgelerle basitleştirdiği ve yoksullukla temsil ettiği savını dile getirir. Bu anlayış içinde Said, antropolojik araştırmalarda yaygın olan *bütünsel kültürler* nitelemesini sorgulamıştır. Bu dönemde antropologların kullandığı kültür olgusu insan çeşitliliğini açıklamaktan ziyade, ırk, farklılık ve medeniyet üzerine kurgulanan bir anlayışa karşılık gelmiştir. Batılı güçlerce emperyalist amaçların bir gereği olarak diğer toplumların yönetilmesi bu anlayış içinde değerlendirilebilir. Bu durum zamanla, antropolojinin diğer alt disiplinlerince eleştiri konusu olmuş ve sömürüye uğrayan yerli halklara destek verilerek öz eleştiri yapılmıştır. Bu konuda

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

çalışmalarıyla bilinen antropologlardan biri Franz Boas'tır. Boas, aynı zamanda kültür kuramları içinde yer alan *yayılmacılık* (*difzyonizm*) kuramının kurucusudur. Bu kuramda Boas, antropolojiyi diğer disiplinlerden ayıran iki temel yaklaşım öne sürmüştür. Bunlardan ilki *kültürel görecelik* ötekisi ise *bütüncüllük* ilkeleridir. Kültürel görecelik her toplumun kendi öznel koşulları altında incelenmesidir. Diğer bir deyişle Boas, toplumların özgünlüğünü savunarak her bir kültürün diğerinden farklı özelliklere sahip olduğunu ve toplumsal genellemelerin kabul edilemeyeceğini savunur. Kültürel evrim yaklaşımını eleştirerek, alan çalışmasının önemine değinmiş ve sosyal evrim düşüncesinin masa başa yapılmış bir kurgudan ibaret olduğunu savunmuştur. Bu durum 20. Yüzyıl antropologları tarafından da çeşitli şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Eric Wolf, Salinz, William Roseberry gibi antropologlar Avrupa emperyalizmine ve kapitalizme dikkat çekerek dünya tarihinin, yani resmi tarihinin, bağımsız olarak yazılmadığını belirtmişlerdir. Wolf, Batılılarla diğer karşıt halklar arasında güç eşitsizliği bulunduğunu, özellikle Amerikalıların II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve Vietnam Savaşı'nda askeri, siyasi ve ekonomik alanda uyguladığı politikaları eleştirici bir yaklaşım getirmiştir (Said, 2000; Wolf, 1982).

Antropolog James Clifford'a göre (1988) Batı dışı dünya, modernleşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bunun için Batı dışındaki kültürlerin korunma ve temsil edilme ihtiyacı vardır. Ona göre, Batılı olmayan diğer kültürel ürünlerin kurtarılma çabası onların doğal olan hallerini ortadan kaldırmaktadır. Bu noktada yazar, otantik ve otantik olmayan kültürlerin tarihsel ve kültürel olarak kurulu olan doğasına dikkat çekmektedir. Bu kapsamda yazar, bir kültürün otantik olup olmadığını belirleyen kriterlerin neler olduğuna kim karar verecektir? Sorusunu sormaktadır. Batılılar tarafından diğer kültürlerin tarihlerine, sanatlarına... batılı karşılıklar verilmekte ve bu toplumlara Batılıların biçimlendirdiği kültürel alanlar olarak bakılmaktadır. Antropologlar Clifford Geertz ve James Clifford, Boas'cı *kültürel görecelik* anlayışını geliştirerek, Batıda eğitilen ve kendileri de genellikle Batılı olan antropologların, bir başka kültürü veya topluluğu hiçbir zaman yeterli bir biçimde betimleyemeyeceğini, olsa olsa kendi kültürünün, ötekileştirdiği kültüre bir tepkisini dile getireceğini söyler. Avrupa merkezci söyleme göre ise toplumlar, süreç içinde yok olmakta ya da değişime uğramaktadır. Oysaki toplumsal değişim ve dönüşüm içerisinde kültürler, tekrardan üretilerek yenilenebilir. Çünkü tam manasıyla değişmeyen, etkilenmemiş bir kültür bulabilmek neredeyse imkânsızdır. Kültürler ya da toplumlar, değişen çevresel koşullar nedeniyle bulunduğu çevreye uyum göstermek zorundadır. Bu durum toplumların varlık nedenidir. Uyarlanma, coğrafi-iklimsel olabileceği gibi bireyin kültürel koşullardaki değişimini de açıklar. Ancak bireyde ya da toplumda meydana gelişimler her zaman için olumlu olmayabilir. Örneğin Batı, oryantalist yaklaşım içinde, irdelediği ve ötekileştirdiği diğer toplumları siyasi, ekonomik ve kültürel değerlerini aşılıyarak onları değiştirmeye çalışmakta hatta bu değişimi zorunlu kılmaktadır. Gelenekler ve diller bir şekilde kaybedilebilir. Bu durum, farklı toplumlar arasındaki güç eşitsizliğiyle ve buna bağlı hegemonik anlayışla yakından ilişkilidir. Ancak bu demek değildir ki toplumlar, ikinci bir gücün ya da güçlerin egemenliğine girsin. Ve bu da meşru bir hak olarak görülsün (Bates, 2009).

Antropolog Malinowski, *The Dynamics of Culture Change: Inquiry in to Race Relations in Afrika* (1945) adlı yapıtında Avrupalıların, Afrika gibi bölgelerdeki yapmış olduğu kültür çalışmaları hakkında öz eleştiride bulunmuştur. Ona göre antropologların görevi, yerli halkın adil ve doğru bir tercümanı olmaktır. Daha yüksek ve etkin olan kültürün, daha basit ve daha edilgen bir kültür üzerindeki etkisinin tahrip edici olduğunu belirtir. Öyle ki Malinowski, bizler ne etkili savunma için araçları, ne de siyasi hâkimiyetin unsurlarını ve iktisadi zenginlik olanaklarının özünü onlarla paylaşmadık. Toplumsal siyasi eşitlikler şöyle dursun, dinsel eşitliğe bile izin vermedik söylemini dile getirmiş, gittikçe siyasallaşan tavrıyla Afrika milliyetçiliğini desteklemiştir (Forster, 2008: 72-74). Bu yaklaşım içinde Boas ve Malinowski, İlkel ve öteki ayırımına yönelik ilkel kavramını, Batı dışı toplumları açıklamak için

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

kullanılmasını ve bu kavramın etnosentrik bir eğilimle ilişkilendirilmesini eleştirirler. Batının gelişimsel yaklaşımını bu manada reddederek dünyanın her yerindeki insanların kendilerine ait kültürleri olduğu görüşünü savunurlar (Marcus & Myers, 1995: 18). Aslında bu tespit Kenya Cumhurbaşkanı olan Kenyatta'nın *Facing Mount Kenya* (1938) kaleme aldığı eseriyle de benzer ifadelerle sahiptir. Kenyatta, kendi hayat tecrübelerinden derleyerek oluşturduğu bu eserinde Batı emperyalizmini eleştirmiştir. Kitabında Kenyatta: “*Amacının Afrika'yı dışarıdan gözlemleyerek tanımlamaya çalışmış olanlarla tartışmaya girmek olmadığını; sadece Afrikanın gözüyle gerçeğin resmedilmesi olarak açıklar... Afrikalılar kör değildir. Avrupalıların gelişinden bu yana, Kiyuku halkının (Kenya'da yaşayan Afrika yerli halkı) askeri örgütlenmesi güçsüzleştirilmiş, insanlar kendi ülkesinde özgürce hareket edemez olmuş ve gençlerdeki insanlık duygusu yok edilmiştir. Avrupalı, kabileler arasında ortaya çıkan savaşlara, anlaşmazlıklara son vermekle övünür. Ancak Batılıların, kendi modern savaşlarında kullandığı yerli nüfus düşünülünce, keza Afrika ırklarının köleliğe mahkum edilmesi, verimli topraklarının ellerinden alınması ve tüm bunların uygarlaştırıcı misyon adına emperyalist yönetimlerce kullanılması söz konusu olduğunda, eski kabile savaşlarıyla devam etmenin, Afrikalılar için daha yararlı olacağını düşünür* (akt.Forster,2008:67-69).

Son yıllarda yapılan antropolojik tartışmalar ise tam bu noktaya odaklanarak alan araştırmalarının etkileri üzerinde durmaktadır. Özellikle postmodern antropologlar, modern antropolojinin etnografik yöntemlerle toplumlar hakkında bilgi toplamasını sorgulamakta, şüpheli davranmakta ve buna karşı alternatif çözümler öne sürmektedir. Bu kapsamda antropolojik söylemler içinde, yazınsal metinlerle ilişki kurulmakta ve buradan toplumu ilgilendiren kültürel kodlar çıkarılmaktadır. Bu anlayış içinde postmodern antropologlar, diğer kültürler üzerine yapılan etnografik çalışmaların nesnel olmayacağını, bir şekilde antropologların kendi öznel düşüncelerini de araştırma içinde yer vereceği eleştirisini dile getirirler. Özellikle yapılan kültür analizlerinin, toplumları anlama ya da tanıma amaçlı yapılmasından ziyade, onları belli bir zaman ya da gelişim çizgisi içinde sınıflandırılarak ideolojik bir yaklaşım getirdiği yönündedir. Buna karşılık olarak da postmodern antropologlar kültürel çözümlemelerde, anlamlar arasında karşılıklı etkileşim ve diyaloga dayanan *diyalojik yaklaşımı* alternatif olarak sunarlar (Boyne & Rattansi, 1990; Kirby,1989).

Postmodern söylemlerin antropoloji disiplini içinde belirli bir kesim tarafından kabul edilmesi olağandır. Çünkü Postmodernizm, klasik antropoloji gibi toplumların inanç sistemlerini, ritüellerini ve kültürel pratiklerini analiz etmeyi hedefler. Bu şekliyle postmodern antropologlar, kültürel olguların metinselliğinin yorumlanmasını ve onların edebi metinler içindeki uygulamalarını konu alır. Diğer bir ifade ile postmodernizm içindeki söylem ve öznellik analizlerinden faydalanırlar. Filozof-sosyal antropolog Ernest Gellner'e göre bu durum bir çelişkidir. Ona göre postmodernizmin antropolojik metodolojiye böylesi bir etkisinin, onu evrenselci anlayıştan uzaklaştıracağını ve kültürel değerleri oluşturan din, eğitim, davranış... gibi unsurların anlamı hakkında verebileceği bilgiyi sınırlayacağını ifade eder. Gellner, postmodernizmi içeriğinde evrensellik ihtimalinin olmadığı, üzerinde öznelliğin baskısını hisseden bir tür gelişmiş görecelik olarak açıklar (Turner,1999:51-53).

Postmodern antropolojik söylemlerin, kapitalist ve hegemonik düşünceyi eleştirmesi ve onu kabul edilemez bulması bu kuramın yapısına uygun anlaşılır bir tepkidir. Ancak modern söylemlerin bir kenara atılması ne derece doğrudur. Yapılan eleştiriler modern antropolojinin ideolojik yanını yansıtırken, epistemolojik yanını görmezden gelmektedir. Günümüzde yapılan pek çok saha çalışmasında modern antropolojik yöntemler kullanılarak çok verimli toplumsal analizler yapılabilmektedir. Oysaki postmodernizmden türetilen kavramlar tartışmaya açıktır. Tam olarak anlaşılammakta ve yeni bir düşünce aracı olmaktan uzaktır. Örneğin, felsefe, sosyal antropoloji, sosyoloji gibi alanlarda postmodern söylemleri bağdaştırmak zordur. Öteki olarak ifade edilen

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

kültürü anlamının ve açıklamanın, salt yazınlara dayandırılması yeterli değildir. Bir kültürü ya da topluluğu çözümlemek, her şeyden önce içerden bakış ile mümkündür. Antropolojide yazınsal yöntemlerin kullanılması araştırmacıya, bir yönüyle nesnellik sağladığı düşünülse de genel anlamda yüzeysel bir bilgi sağlayacaktır. Çünkü özne olarak ne söylemesi gerektiği değil, nesnenin diğer ifadelerle ilişkisi tartışılmalıdır. Önemli olan burada ahlaki olarak, gerçek anlamda belirgin bir özne-nesne ayırımına gidilebilmesi ve bunun yanında modern antropolojik tekniklerin kullanılabilmesidir.

Postmodern antropoloji, 1980'lerde James Clifford, George Marcus ve Michael Fischer gibi antropologların, modern antropoloji ve bu bilim anlayışının düşün yöntemine karşı geliştirdikleri kuramsal yaklaşımların tümünü ifade eder. Antropologlar, postmodern yaklaşımını alan araştırmasına ve yazım aşamasına uyarlayarak yorumbilim (anlamaların yorumlanması) kuramını temel anlayış olarak kabul etmişlerdir. Bu anlamda, yapılan çalışmalarda metin yazarının yorumu ve yorumlanan araştırma nesnesinin konumu içe bakış yöntemiyle elde edilmiştir. Araştırmacının düşünceleri ve değerleri yapılan çalışmaya karışmakta, aslında ortaya çıkan analiz, metin yazarının bir yorumu olmaktadır. Postmodern antropoloji, kültürel çözümlemeyi etnografik metodlar yoluyla değil, anımsatma, çağrışım... yoluyla yapmaya çalışır. Egemen kültür kavramını eleştirerek antropolojiyi yazınsal türlere yaklaştırır. Bu anlayış, modern teknikleri antropolojinin uğraş alanından çıkartmakta, metinleri toplumsal analiz aracı olarak kullanmaktadır. Diğer bir ifade ile kültürleri, metinler olarak görme eğilimindedirler. Toplumlar arasındaki heterojenlik ve farklılığı özgürleştirici güçler olarak görmekte, bir yönüyle kültürel görecelik kavramını bu anlayışın merkezine almaktadır. Evrenselliği bir otorite söylemi olarak kabul etmekte, yerine yerellik koymaktadır. Dolayısıyla postmodern antropolojik kuram, modern antropolojiyi otoritenin, sömürgeciliğin ve bütüncü bir düşünce yapısının temsilcisi olarak eleştirmekte, buna karşın kültür, sembol ve işaretler sistemi, anlamlar ve dil gibi argümanlar metin bağlamında analiz edilmektedir. Marksist ve postmodern antropologlar, küreselleşmenin Batı merkezli bir anlayışın ürünü olarak yerel kültürler üzerinde bir güç unsuru olduğunu ve tahakküm aracı olarak kullanıldığını belirtirler. Modern söylemlerin toplumları bir tüketim kültürüne dönüştürdüğünü, bunun da kültür emperyalizmin orjinini oluşturduğunu dile getirirler (Aydın & Emiroğlu, 2003:698-701; Eriksen & Nielsen, 2010:228; Özbudun & Şafak,2012:353-359).

IV. Ortadoğu Antropoloji Çalışmaları

Doğu, tarihsel ve doğal kaynaklar bakımından dünyanın en zengin coğrafyasıdır. Aynı zamanda Doğu, Batının geçmişten kaynaklı ve bir türlü üstün gelemediği bir mücadele alanıdır. Batının Doğu'yu bilme arzusu ve bu manada üretilen oryantalist çalışmalar, süreç içinde Batının, Doğu ülkeleri üzerinde iktidarını tesis etmesini sağlayan önemli bir araç haline gelmiştir. Genel anlamda Ortadoğu coğrafyası ise birbirine benzer kültür alanları, güçlü sermayedarlar, geleneksellik, etnisite, soy örgütlenmesi, krallıklar, verimli petrol sahaları, zenginlik ve emirlikleri olan bir bölgedir. Buna karşın coğrafyanın diğer tarafında, zayıf ekonomisiyle ekonomik açıdan yetkinsiz bir halk, baskı altında bir topluluk, yönlendirilebilen siyasal sistemleri ve kendi içinde birbirinden farklı güç yapılarını barındıran bir yapının varoluş mücadelesi vardır.

Antropolojik anlamda Ortadoğu'nun geleneksel sınıflandırması, Amu Derya bölgesini dışarıda bırakan, buna karşın Kuzey Afrika'yı bu coğrafya içine alan, yerel bilginin, maddi ve soyut kültürün, kalıplaşmış davranış biçimlerinin yer aldığı geniş bir kültür alanı olarak açıklanır. Şimdilerde ise başat bir Sünni ve Şii nüfusu, çok sayıda küçük ölçekli tarikatın var olduğu, az sayıda Yahudiliğin, Hristiyanlığın ve Zerdüştlüğün bulunduğu bir yerdir. Özetle bu coğrafya bir dizi farklı siyasal sistemler, ekoloji, tarih ve iktidar ilişkilerine sahiptir. Örneğin bir bedevilik kültürü bile birbirine benzer olmakla birlikte kendi içinde farklılıkları içerir (Lindhom, 2004: 31-34). Bu bağlamda, Ortadoğu'nun tarihsel süreç içerisinde farklı uygarlıklara yurt olması, aynı zamanda arkaik zamanda insanlığın üretkenliğinin, gelişiminin ve gücün bu bölgede bulunması, karmaşık ve bir o kadar çeşitlilik arz eden kültür bölgesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

Antropolojinin siyasal tahakküme yönelik imgesi, oryantalistlerin İslam dünyasındaki emperyal amaçlar için kurguladığı imgeden çok daha farklıdır. İslam coğrafyasına baktığımızda yöneten ve yönetilenler arasında, bir tarafın hükmü, diğer tarafın kayıtsız boyun eğmesi şeklinde bir anlayış hakimdir. Oryantalistlere göre Doğu, hükümdarın mutlak iktidarı olan, yönetilenler açısından kayıtsız ve gönülsüz bir teslimiyet ve yozlaştırılmış bir siyasal hayat ve buna uygun sosyal yapı olarak açıklanır. Yazar Gibb'in *Religion and Politics in Christianity and Islam* isimli makalesinde Ortadoğu toplumlarının siyasal örgütlenmesini şöyle açıklar: “İktidar sahibinin, kişiler üzerindeki yaptırımları ve idarecileri tarafından uygulanan yöntemler keyfi ve kendi içinde otoriteden yoksun olarak görülür ve bu alınan kararlar, yalnızca kendi özel çıkarlarını desteklemeye ilişkindir. Adalet yok. Tek yetkili yasa şeriattır. Diğer her şey de, iktidar sahiplerinin isteklerine göre uygulanan geçici kararlardır” Keza benzer bir düşüncüyü Grunebaum, *Islam, Essay in Growth of a Cultural Tradition* (1955) adlı yapıtında şu şekilde dile getirir: “İktidarın mutlaklığına hiçbir zaman karşı çıkılmaz. Müslümanlar, yöneticilerinin terör estirmesini sempatiyle karşılarlar. Bu nedenle huzurlarına çıktıklarında korku içinde kalmış gibi davranmak, uygun bir davranış biçimi olarak kabul görülür” (akt. Asad, 2008:122-123,133-134).

Antropolog Geertz bir çalışmasında Fas ülkesini antropolojik bakımdan irdelemiştir. Fas'ın, ortalama 40 yıl Fransa ve İspanyollar tarafından sömürülmesi, gerek Arap gerekse Afrika kimliğini göstermesine bağlı olarak-hem Arap hem de Afrika birliği üyesidir- bu bölge renkli bir kültürel özellik gösterir. Dünya Bankasının tabiriyle Fas, alt orta gelir seviyesine sahip gelişmekte olan ülke olarak tanımlanır. Bu bölge ailelere, pazarlara, evlere kadar uzanan düzensiz bir birlik ve buna bağlı küçük ölçekli bir politika alanıdır. Monarşinin erkek egemenliğine dayalı simgelerle desteklenmesi, itaatsizliği, tersliği, aceleciliği, hatta saldırgan bir ahlaka sahip olması önemli bir karakter betimlemesidir. Fas kültürü hakkında bazı anahtar kavramlar bulunur. Bunlar: Akdeniz, Ortadoğu, Afrika, Araplar, Fransız ve İslam'dır. Ulusal kimlik ve dine bağlılık arasında bir denklik bulunur. Fas'ta İslam, kişilerce çok özgür biçimde, toplumsal yaşamda aklınıza gelebilecek pek çok kişi tarafından desteklenir; özetle toplumun kendisi bu işi üstlenir (Geertz,2011: 41-43). Fas toplumuna yönelik yapılan bir diğer saha çalışmasında antropolog Paul Rabinow şunları kaydetmiştir: “Fas'ta büyük servet ve iktidar farklılığına rağmen, yoksulluğun, yalnızca o andaki maddi mal yoksunluğuna işaret eder. Yoksulluk üzüntü verse de, kişinin karakterine olumsuz bir yansıması olmaz. Aynı durum, İslam dünyasında unvanların bulunmamasıyla paralellik gösterir (akt. Lindhom, 2004: 37).

Ortadoğu'da Arap kimliğine yönelik diğer araştırmalarda ise göçebe olarak çöl şartlarında yaşayan, hayvancılık ve ticaretle geçimlerini sağlayan Bedeviler üzerine yapılmıştır. Örneğin Henry Rosenfeld'in, Bedevilere ilişkin etnografik betimlemesi bunlardan birisidir: “Burada yaşayan her bir akraba grubu kendini prestij, statü ve şeref olarak diğerleriyle eşit görür. Ortadoğu servet ve statü farklılığına karşın, aynı ideolojinin paylaşıldığı alanlardır. Göçebelik Bedevilerin temel değerini yansıtır. Aynı zamanda aşiret kültürünün yoğun olarak yaşandığı yerlerdir. Şehirlere göç eden bazı Bedeviler, burada yoksullaşmasına ve düşük statülerine karşın, soy bağlarını korumaya devam etmekte ve aşiret liderlerinin değerleriyle gurur duymaktadır (akt. Lindhom, 2004: 35). İbni Haldun ise Bedevilerdeki bu farklılığı yaşadığı koşullara bağlı olarak açıklar. Yaşam koşullarının zor olduğu bu coğrafyada servet ve güç kazanmak olanak dışıdır. Böylesi bir sonuç topluluk üyeleri arasında eşitlik sağlar. Yaşamış oldukları koşulların ıskallığı, onların zorunlu olarak hem vahşi hem de bireyci, bağımsız, yoksul ve sade bir yaşantı sürmesine neden olur. Haldun, bu sadeliğin ve erdemliliğin kendiliğinden var olan bir özellik olmadığını, bunun çevre koşullarının, kırsal kültürün doğal bir sonucu olduğunu savunur. Üyeler arasındaki soy bağının önemine değinerek, soya dayalı örgütlenmenin onların dayanışma duygusunu arttırdığını, aile ve soy (ya da kan) bağının ve ona ilişkin değerlerin grup içinde, her şeyden daha önemli bir olgu olduğunu belirtir. Topluluklar arasındaki savunma veya

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

saldırı durumu; ancak soy ilişkisiyle (şecere) mümkün olur. Yakın akrabalar arasındaki itilaf veya ittifaklarla şekillenmiş olan grup dayanışması (asabiyye), Ortadoğu’da insan davranışını belirleyen en güçlü paradigma olarak varlığını sürdürür (Lindhom, 2004: 99-118).

İran’a yönelik çalışmalar ise 19.yüzyılda başlamış ve İran devrimine kadar artarak devam etmiştir. 19.yüzyılın başlarında, Doğu Hindistan hükümet temsilcisi ve oryantalist çalışmalarıyla bilinen John Malcolm, İran’a gelerek eski İran’ın tarihi hakkında kitap yazmıştır. Devamında İran’a atanan büyükelçi Gore Ouseley tarafından, İran’ın geleneksel yaşamının, sosyal ve kültürel yaşamının tanıtıldığı üç kitap yayınlanmıştır. Bu yayınların üzerinden Batılı oryantalistlerce İran halkının tarihi, dili, arkeolojisi ve edebiyatı hakkında bilgi edinme isteği artarak devam etmiştir. Bu konuda özellikle antropologlar 1934, 1944 ve 1952 yıllarında Henry Field, Carl Feilberg ve Fredrik Barth İran toplumunu ve onun kültürünü tanımaya yönelik-özellikle bazı inançlar ve uygulamaları, etnik yapısı, göçebe ve yerleşik kabile kültürü üzerine- çeşitli alan araştırmaları yapmışlardır (Bulookbashi, 2009:19-21). Bu konuda Jacop Black, Ortadoğu Coğrafyasında yer alan Batı İran’da yaşayan Lur topluluğuna yönelik şu tespitlerde bulunur: “*Lurlar... Hiç bir topluluk üyesi siyasal olarak diğerlerinden üstün tutulamaz. Bütün Lurlar, bireysel çalışkanlığın tüm kişisel başarının anahtarı olduğuna inanır. Sadece beceriksizliğin, tembelliğin ve şanssızlığın insanı yüksek hedeflerden alı koyabileceğini ya da zorlu koşullara sürükleyebileceğine inanır*”(akt. Lindhom, 2004: 36).

Öte yandan, II. Dünya Savaşıyla sona erdiğine inanılan; ancak pek çok şekilde varlığını sürdüren oryantalist çalışmalar, yeni bir kimlikle (*postkolonyal/emperyalizm*) kaldığı yerden devam etmiştir. Bir Ortadoğu uzmanı olan, Fas, Cezayir ve Mısır toplumu üstüne yaptığı çalışmalarıyla bilinen Jacques College, bir konuşmasında Ortadoğu’yu şöyle açıklamıştır: “*Burası oldukça sır dolu bir yerdir. Oraya giden herkeste bir mağara ya da labirent içinde kalmış hissi uyanır. Gizem içinde kaybolmuş, tehditkâr ve büyüleyici bir bölgedir. Gerçekliğini gizler. Yapısal bütünlükleri sürekli olmayan ve anlaşılmaz bir topluluktur. Ortaya koydukları çalışmalar, genel anlamda sembollerin dünyasında kaybolup gitmektedir. Her davranış birden fazla açıdan analiz edilmelidir. Bu nedenle onlar için çok fazla açıklama, bizim için ise yorumlama güçlüğü vardır*” diyerek, bu coğrafyaya olan bakışını dile getirmiştir (akt. Abdülmelik, 2007: 52). Keza Ortadoğu toplumlarına yönelik benzer araştırmalar, günümüzde de aralıklarla devam etmiştir. Antropolog Shlomo Desten (1989), Fas’taki Yahudi topluluklarına üzerine, antropolog Kenneth Brown, Sale şehrinde yaşayan Faslı ailelere ilişkin, bir diğer antropolog Marcia Inhors Ortadoğu toplumlarındaki kadınlarla yönelik, Mısırlı kadınların üretkenlik davranışıyla ilgili (1994,1996) etnografik analizlerde bulunmuşlardır (Bonine, 2011: 480-481).

Sonuç

Kapitalizm ve onun uygulama gücü olan sömürgecilik, günümüzde şekil değiştirerek yeni-sömürgecilik anlayışıyla kaldığı yerden devam etmektedir. Bu anlayış içinde gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ya da gelişmekte olan toplumlar üzerinde uyguladıkları siyasal-kültürel güç politikaları ile bu toplumları amaçları gereği yeniden düzenlemektedirler. Bu durumun günümüzde en önemli yansımalarından biri Batılı ülkelerin yapay olarak oluşturdukları El Kaide, Taliban, Tahir... gibi sayısız terör örgütünü kendi amaçları doğrultusunda kullanmasında görülebilmektedir. Bu şekliyle Batı, bu toplumlar üzerinde güç hegemonyası kurmakta ve söz konusu halkları, amaçları doğrultusunda yönlendirebileceği bir kitleye dönüştürmektedir. Bu haliyle, günün koşullarına göre uyarlanan oryantalistizm bu çıkarlara hizmet eden bir politika aracı mıdır? Ya da diğer bir deyişle günümüz oryantalist çalışmalar, yeni sömürgeciliğin koşullarını mı oluşturmaktadır? Aslında bu sorular her toplumun kendi sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel yapısına göre değişebilmektedir. Öyle ki günümüzde toplumlar, kültürel ya da sosyal evrim düşüncesinin bir yansıması olarak gelişmiş, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke gibi sıfatlarla sınıflandırılmıştır. Bu

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

sınıflandırmalar her ne kadar görünüşte ekonomik gibi gözükse de, temel göstergenin ekonominin yanı sıra dini, adet-gelenek, alışkanlıklar... gibi sosyal-kültürel değerlerin bu sınıflandırmanın ayırıcı özelliğini oluşturduğudur.

Günümüzde ise Batılı ülkeler, ekonomiyi bir güç ya da silah aracı kullanarak ve çok uluslu medya şirketleri vasıtasıyla dünyaya yeni düşüncelerini empoze etmeye devam etmektedir. Örneğin oryantalizm üzerine yapılan çalışmaları incelediğimizde pek çok bilindik yayınların ve televizyon programların yabancılar tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu şekliyle, Ortadoğu coğrafyası ve orada yaşayan insanlar, Batılı araştırmacının bakış açısıyla analiz edilir ki, bu sonuç o kültürleri tanıma adına son derece yanıltıcı olabilir. Çünkü Batı, hegemonik anlayışını sürdürmek için ülkelerin kültürlerini ve ona atfedilen kutsallıklarını çıkarları doğrultusunda kullanmayı amaç edinmiştir. Burada en güçlü silah kapalı oryantalizm ve onun uygulamaları olmuştur. Öyleki, geçmişte küçük ölçekli, egzotik ve geleneksel toplumlar sömürgeciliğin zayıflaması sonucu, günümüzde ulus-devlet olarak varlıklarını devam ettirdikleri görülür. Ancak bu demek değildir ki, bu devletler kendi karar mekanizmalarını işletebilsin. Pek çok kere böylesi bir sonuç mümkün olmayabiliyor. Çünkü Batılıların, örtük şekilde eski sömürge topraklarını kontrol etme isteği hala devam etmektedir. Dolayısıyla, bunda küreselleşmenin etkisiyle toplumlar üzerinde meydana gelen değişim ve gelişim sürecinin, siyaset, iktidar, ekonomi, kültür... gibi değişkenlere, toplumlar tarafından yüklenen anlamların önemli bir payı vardır. Bu anlamda, toplumlar üzerinde meydana gelen bu değişimlerin, olumlu bir gelişme olarak mı yoksa olumsuz bir değişim olarak mı algılanacağı konusu hala tartışmaya açık bir konudur. Aslında her şey Kenya'nın kurucu cumhurbaşkanı Jomo Kenyatta'nın sözünde saklıdır: *"Batılılar bizim topraklara geldiklerinde ellerinde İncil, bizim elimizde topraklarımız vardı. Bize gözlerimizi kapatarak dua etmeyi öğrettiler. Gözlerimizi açtığımızda ise bizim elimizde İncil, onların elinde topraklarımız vardı"* ifadesi son derece manidar olup günümüzde, Hristiyan nüfusun en büyük kısmının Afrika coğrafyasında olduğu ve 350 milyon Hristiyan'ın bu coğrafyada yaşadığı dikkate alındığında bu durum daha da net olarak ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, özellikle son dönem postmodern tartışmalar çerçevesinde yukarıda varsayılan oryantalist söylemlerle antropoloji disiplininin uyuşturğuna yönelik genel bir eğilim vardır. Aslında, antropologların kültürleri analiz etmesi, orada yaşayan ve onları tanımak isteyen toplumlar açısından önemli bir fırsattır. Antropoloji, birbirine benzer ya da birbirinden farklı olabilen topluluklara yönelik etnografik bir çalışmada (*katılımlı gözlem tekniği*) temel çıkarsamalar yapabilme adına, özne ve nesne arasındaki karşılıklı ilişkisi içinde kültürleri çözümleyebilir. Biz ve öteki ayrımını gözeterek antropoloji disiplini gizli oryantalist olarak göstermek ya da onu Batı çıkarlarına hizmet eden bir araç olarak yaftalamak ne derece doğrudur. Kaldı ki antropolojiyi; sadece erken dönem antropoloji yazınlarıyla ya da Britanya işlevsel antropolojiyle sınırlamak, Amerikan antropolojisinin, Fransız ekolünün ya da Almanya'daki antropoloji okulunun sömürgeci politikalara karşılık kültürel bağımsızlığa verdikleri desteği görmezden gelmek bu disipline yapılmış en büyük haksızlık olacağı kanaatindeyim. Günümüzde pek çok antropolog küresel kültürün yozlaştırdığı yerel kültürlerle destek vermekte ve onların mücadele alanını genişletmektedir. Bu topluluklara yönelik birçok yardım programında (sağlık, üretim, gıda, aile vs.) antropologlar yerel kültür ile batılı idareciler arasında bir köprü görevi görmek ve amaca kısa sürede ulaşmada önemli rol oynamaktadır. Ancak, burada asıl önemli olan toplumsal bilim olarak antropologların, hem yerel kültürlerin korunması adına hem de kırsaldan modern toplum yapısına kadar geniş bir yelpaze içinde yaşayan topluluklar üzerinde görülebilecek aksaklıkların çözülmesi ve giderilmesi noktasında daha fazla çaba göstermesidir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

KAYNAKÇA

- ABDÜLMELİK, E. (2007). “Krizdeki Oryantalizm”, In. A. Yıldız (ed.), *Oryantalizm Tartışma Metinleri*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- AHMED, A.G. (2008). “Antropoloji ve sömürgecilik Üzerine Üçüncü Dünyadan Bazı Gözlemler: Sudan”, In. T. Asad (ed.), *Antropoloji ve Sömürgecilik*, Ankara: Ütopya Yayınları.
- ARLI, A. (2004). *Oryantalizm, Oksidentalizm ve Şerif Mardin*, İstanbul: Küre Yayınları.
- ASAD, T. (2008). “ Giriş”, In. T. Asad (ed.), *Antropoloji ve Sömürgecilik*, (Çev: A.Karınca), Ankara: Ütopya Yayınları.
- ASAD, T. (2008). “Avrupalı-Olmayan Yönetimin İki Avrupalı İmgesi”, In. T. Asad (ed.), *Antropoloji ve Sömürgecilik*, (Çev: A.Karınca), Ankara: Ütopya Yayınları.
- AYDIN, S. & EMİROĞLU, K. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- BAŞ, T. & AKTURAN, U. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- BATES, D.G. (2009). *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*, (Çev: S.Aydın et al), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- BONINE, M.E. (2011). *Ortadoğu Tarihi*, (Çev: F. Aytuna), İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.
- BOYNE, R. & RATTANSI, A. (1990). “The Theory and Politics of Postmodernism: By Way of an Introduction”, In. Roy Boyne & Ali Rattansi (eds.), *Postmodernism and Society*, London: MacMillan Education LTD.
- BULUT, Y. (2004). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, İstanbul: Küre Yayınları.
- BULOOKBASHI, A.A. (2009). *The Contribution of Foreign Anthropologists to Iranology*, New York: Berghahn Books
- CLIFFORD, J. (2007). “Oryantalizm Üzerine”, In. A. Yılmaz (ed.), *Oryantalim: Tartışma Metinleri*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- CLIFFORD, J. (1988). *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- ERIKSEN, T.H. (2009). *Küçük Yerler, Büyük Meseleler: Sosyal ve Kültürel Antropoloji*, (Çev: E.Koca), Ankara: Birleşik Yayınevi.
- ERIKSEN, T.H. & NIELSEN, F.S. (2010). *Antropoloji Tarihi*, (Çev: A. Bora), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- FRIEDMAN, J. (1999). “Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernitenin Parametreleri”, In. A. Topçuoğlu & Y. Aktay (eds.), *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, Ankara: Vadi Yayınları.
- FORSTER, P. (2008). “Ampirizm ve Emperyalizm: Yeni Solun Sosyal Antropoloji Eleştirisinin Bir Değerlendirmesi”, In. T. Asad (ed.), *Antropoloji ve Sömürgecilik*, (Çev: A.Karınca), Ankara: Ütopya Yayınları.
- GEERTZ, C. (20011). *Gerçeğin Ardından: Bir Antropoloğun Gözünden İki İslam Ülkesinin Son Kırk Yılı*, (Çev: U. Türkmen), Ankara: Dipnot Yayınları.
- GEERTZ, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*, New York: Basic Books.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/5 Spring 2014

- GOODENOUGH, W.H. (1964). "Cultural Anthropology and Linguistics", In D. Hymes (ed.), *Language In Culture and Society*, New York: Harper & Row.
- GÖRSEL DÜNYA ANSİKLOPEDİSİ. (1983). *Emperyalizm*, Cilt 4, İstanbul: Görsel Yayınları.
- HARIS, M. (2001). *The Rise of Anthropological Theory*, Walnut Creek: Altamira Press.
- KANAR, Y. (2006). *Batı'nın Doğu'su: Avrupa Barbarlığının Küreselleşmesi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- KEYMAN, F., MUTMAN, M. & YEĞENOĞLU, M. (1999). *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KIZILÇELİK, S. (1994). Postmodernizm: Modernlik Projesine Bir Başkaldırı, *Türkiye Günlüğü*, 30.
- KIRBY, V. (1989). Re-writing: Postmodernism and Ethnography, *Mankind*, 19(1): 36-45.
- LINDHOM, C. (2004). *İslami Ortadoğu: Tarihsel Antropoloji*, (Çev: B. Şafak), Ankara: İmge Yayınevi.
- MALINOWSKI, B. (1990). *İnsan ve Kültür*, (Çev: M. Gümüş), Ankara: Verso Yayınları.
- MARCUS, G.E. & MYERS, F.R. (1995). *The Traffic in Culture: Refiguring Art and Anthropology*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- MERGUOGR, J. G. (1986). *Foucault*, (Çev. N. Elhüseyni), İstanbul: AFA Yayınları.
- ÖZBUDUN, S. & ŞAFK, B. (2012). *Antropoloji: Kuramlar, Kuramcılar*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- ÖZTÜRK, A.S. (2012). "Önyargının Gerçeğe Kurgusal Yolculuğu: Shakespeare' in Eserlerinde İslam Anlayışı", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Winter 7(1):1793-1802.
- PELS, P. (1997). "The Anthropology of Colonialism: Culture, History, and the Emergence of Western Governmentality", *Anna. Rev. Anthropol*, 26:163-113.
- RUBIN, A.N. (2007). "Edward W. Said", In. A. Yılmaz (ed.), *Oryantalim: Tartışma Metinleri*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- SAID, E. (2000). *Oryantalizm Eleştirileri*, (Çev: İslam Özkan et al.), İstanbul: Bahar Yayınevi.
- SAID, E. (1999). *Oryantalizm*, (Çev: S. Ayaz), İstanbul: Pınar Yayınları.
- SARUP, M. (1993). *An Introductory Guide to Post-Structuralism and Postmodernism*. Atlanta: University of Georgia Press.
- STAGER, M.B. (2004). *Küreselleşme*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- TURNER, B.S. (1999). "Oryantalizm: Postmodernizm ve Din", In. A. Topçuoğlu & Y. Aktay (eds.), *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, Ankara: Vadi Yayınları.
- WOLF, E.R. (1982). *Europe and the People Without History*, University of California Press.
- YILDIRIM, S. (2003). *Oryantalistlerin Yanılgıları*, İstanbul: Ufuk Yayınları.
- ZAKZUK, M.H. (1993). *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*, (Çev: A. Hatip), İzmir: Işık Yayınları.